

Ján Fígurovský
Zemepis

pre

NÁRODNIE ŠKOLY.

Sostavil

Ján Kožehuba,
učiteľ.

TURČ. SV. MARTIN.

Tlačou a nákladom kníhtlačiarsko-účastinárskeho spolku.

1872.

Revizija
1967

REVIZIA

[Handwritten signature]

Čís. Inv. Gen. *[Handwritten]*

Slovenské podnikateľské združenie
v Bratislave

[Handwritten note]
F. 125-3(15)/(03/1)

Pripomenutie.

Spisok tento určený je čo príručná kniha pre samé dietky. Aby ale sám učiteľ vedel ako má s látkou tuto obsaženou pokračovať, pripomínam nasledovné:

1. Učiteľ najde väčšími menšími písmenami tlačené vety. Té väčšími písmenami tlačené vety určené sú za odpovede na učiteľove otázky. Podal som i niektoré otázky, ktoré učiteľ pri mnohom sám ešte doplniť musí.

Celá látka usporiadaná je tak, že predchádzajúca odpoveď sama predkladá nasledujúcu otázku učiteľovi. Otázky a odpovede vystaly preto, ponevác by knižočka nielen shrúbľa, ale i zdražela.

2. Čo sa týče spôsobu vyučovania pripomínam: že každá začiatočná výučba, diať sa má na základe názoru. Pre dieťa je ale dom rodičovský, rodisko (dedina lebo mesto) prvý malý svet vo veľkom svete. Preto I oddiel pojednáva stručne o domovine. Oddiel tento, majúč na zreteli, že deti od 6—12 roku školu navštevujú, určený je, pre 1—2 ročné školské deti (prvú triedu); druhý oddiel pojednáva o otčine a vlasti, a určený je pre 3—4 ročné školské deti (druhú triedu). Opis Uhorska je tu obsírnejšie podaný preto, aby sa v 3. oddieli opätovať nemusel. Pre druhú triedu dost bude tedy: hranice, pohoria, najhlavnejšie vrchy, rieky a rozdelenie Uhorska podať. Pri stolici je dost udať pre túto triedu jej meno a hlavnejšie mesto, jedno lebo dve. Konečne nasleduje

tretí oddiel pojednávajúci o svete a zemi (svetotelesá a čiastky zeme) a určený je pre 5—6 ročné školské deti (tretiu triedu), v ktorom pojednanie Uhorska už obširnejšie prevezme sa z oddielu druhého.

3. Miesty nachodia sa i dejepisné údalosti, niekde v celej vete, inde zas v krátkych poznámkach, že mi tu celý dej napísať nebolo možno, uzná každý a preto vyučujúci to doplniť musí.

Konečne prosím ct. pp. učiteľov a bratov aby jednotlivé, niekde snáď prichodiace chyby laskave opravili, a mňa, čo ma veľmi tešiť bude, na to upozorniť ráčili. —

J. K.

I. Oddiel.

(Pre prvú triedu).

1. Domovina.

Odkiaľ že vy sem do školy chodievate?

Z domu.

S kýmže tam prebývate? — Ale váš dom stojí samotný, či má okolo seba aj iné domy? — Kto býva v nich? — Kto býva proti vám? pred vami? za vami? — Čo sú vám to? —

Súsedia.

Keď vyjdeme z domu na pole alebo na dáku výšinu, vidíme nad sebou nebo ako dáku dutinu. Táto dutina nad nami zdá sa nám akoby na zemi koncami ležala a vyzerá na rovine ako kolo. Toto kolo a všetko, čo v ňom okolo seba obzrieť môžeme, volá sa — *obzor*.

Videli ste už odkiaľ slnca vychodí? — Kde zapadá? —

Tá strana, odkiaľ slnce rano vychodí, menuje sa *východ*, a kde večer zapadá menuje sa *západ*. Keď sa obrátim tvárou na východ,tedy za chrbtom mi je západ, na ľavej strane *sever* (polnoc) a na pravej strane *juh* (poludnie). To sú štyri strany sveta. —

Koľko máme strán sveta?

Prostrední bod (punkt) medzi severom a východom ležiaci, volá sa na krátce severo-východ. Smer medzi severom a západom súci, severo-západ; smer medzi južným a východným bodom, juho-východ — a medzi juhom a západom ležiaci juho-západ. Východ, západ, sever a juh volajú sa hlavnými stranami sveta; severo-východ, severo-západ, juho-východ, juho-západ ale pobočnými stranami sveta. —

Kolko máme tedy strán sveta?

Otázky: Odtiaľto hladiac, na ktorej strane sveta je dom tvojích rodičov? — Na ktorej strane sveta obrátené sú na tom dome dvere? obloky? — Kde je humno? sypáreň? zahrada? záhumnie? — Na ktorej strane sveta leží susednia dedina? a tá? a tam tá? a to mesto? — Na ktorej strane sveta je nám ten vrch? a ten? a tam ten? — Z ktorej strany sveta tečie náš potok? — Ako sa volajú té dediny okolo nás? Na ktorej strane sveta ktorá leží od nás? — Medzi ktorými hlavnými stranami leží severo-východ? — Severo-západ? — Juhovýchod? — Juhozápad? —

* * *

Domovina volá sa to miesto, kde sme doma. Naša domovina je dedina (mesto). Tu je náš dom a iné domy; tieto domy (budovy) patria alebo jednotlivým ľuďom, alebo obci. Obecné domy sú: škola, fara, kostol, mestský dom (radnica) nemocnica (špitál), hostinec a t. ď.

Domy na dedine stoja zväčša roztratené, jedon ďalej od druhého, v meste stoja v rade, jedon pri druhom. Ten priestor (prázne miesto), čo pomedzi dva rady domov vedie, volá sa ulica.

Otázky: Kolko domov má naša dedina, naše mesto? Z čoho sú té domy? — Ktoré sú obecné a ako sa volajú? — Na čo sú obecné domy menovite? — Kolko máme ulíc a ako sa volajú? — Kolko ciest ide do našej dediny, (nášho mesta?) Či sú poľnie, či hradske? — Kolko brán má naše mesto? — Na ktorej strane sveta ktorá? — Ako sa volá priestor pred mestským domom lebo okolo neho?

Námestie (rínog).

Kedy sa u nás trhy vydržiavajú a čo predávajú na trhu? — Kolkoraz do roka sú u nás jarmaky? — Čo vidame na jarmaku predavať? —

Ktoré sú okolo našej dediny (mesta) zo štýr strán chotárne dediny? — Ktorá z ktorej strany sveta? —

Ako sa volá naša dedina? (naše mesto?) — Naša dedina (naše mesto) leží na rovine, či v doline, či na vršku? Čo vidíme na severnej strane našej dediny (nášho mesta)? —

Zahrady, kapustné, konopné hrady.

Čo jesto na východnej strane? —

Lúky.

Za lúkami na južnej (západnej, severnej, vychodnej) strane čo sa nachodí? —

Polia (oráčiny, vinice), ta ďalej háje, lesy (hory) doliny a vrchy.

Ako sa volajú u nás háje, lesy, doliny a vrchy? —

Či vy máte záhradu? — Či jesú v nej stromy? — Akúže ovocinu rodia? — Ako sa volajú ovocnými stromami vysadené záhrady? Aké ovocné stromy máte v záhrade? — Aké kriaky? —

Pôlča (egreš) rýbezlia a t. d.

Čo ešte v záhradách sadíme, pestujeme? —

Zeleniny, kvety. —

Ako sa také záhrady volajú? —

Aké zbožie (obilie) rodí sa u nás? — Načo sa potrebuje? — Aké strukoviny a kŕmne rastliny sejú na poli? — Čo rastie na lúkach? —

Tráva a medzi ňou kvietky.

Prečo dajú tráve riasť na lúkach? (Niečo o dorábaní sena spomnieť!)

Aké stromy viete v lesoch? — Prečo sa volajú lesnie stromy? Aké kriaky videli ste v háji, v lese?

Ktoré zvieratá chováme doma? — Prečo sa volajú domáce? — Ktoré sú poľnie, lesnie? — Ktoré sú užitočné? — Ktoré škodlivé? — Menujte mi domácich vtákov? — Ktorí bývajú v háji, v lese, na poli?

2. Výšiny, nížiny a voda.

Kde je povrch zeme rovný (rovnej ploche podobný) to sa volá *rovinou*.

Kde je u nás rovina a čo sa na nej nachodí? —

Kde je povrch zeme nižší a tam sa tu i tam prie-hybiny nachodia, menuje sa *nížina*. Zvýšená zem, keď je nie veľká, menuje sa *vrškom*, menšie zvýševiny zo-vieme i *kopcami*. Väčšie zvýšeniny zeme menujeme *vrchom*, vrchy jeden po pri druhom v rade ležiace *po-horím*. Spodok vrchu volá sa *päta* (úpätie), samý vrch *končiar* lebo *temä*, hĺbina ale medzi dvoma vrchama *dolina*. Vrchy stromami porastené menujú sa *hory* alebo *lesy*, vrchy cele neúrodné *hole* a skalnaté *bralá*. Veľmi veľké vrchy, z ktorých ani v lete sňah neskape, zovú sa *sňazníky* (sňazky).

Kde sa nachodí voda?

Voda sa nachodí na zemi a v zemi. Kde voda zo zeme vyviera volá sa *prameň*; keď tečie ďalej, je *jarok*, jarčok, potok, — viac potokov spolu, *rieka*, viac riek, *velrieka*. Každá rieka lebo velrieka vlieva sa do *mora*.

Ako sa volá spodok vody káde tečie?

Koryto lebo riečište.

A kraje riečišta?

Brehy (lavý, pravý.)

Kde sú u nás studničky? — Aká voda je v nich?

Sladká.

Kolko potokov? — Odkiaľ, z ktorej strany sveta, kam v ktorú stranu sveta ktorý tečie? — Aké stojaté vody viete u nás?

Močidlo, močiar, rybník, jäzero.

Prečo sa volajú stojaté vody? — Prečo tekúce? — Aké živočíchy žijú vo vode? —

Ešte máme vodu kyslú či mädokyš.

Kde sa u nás nachádza mädokyš? —

Morská voda je slaná (horkoslaná).

3. Obyvatelia a vrchnosť v obci.

Akých ľudí znáte u nás dľa veku?

Malé deti (nemluvniatka, nemyje), deti (chlapcov, dievčatá) mládež (mláďencov, panny), mužov, starcov, a stareny.

Vlastníci (majitelia) domov a gruntov (rolí) menujú sa na dedine *rolníci* (sedliaci), v meste *mešťania*. Na dedine zaoberajú sa najviac roľníctvom (hospodárstvom) a chovaním dobytky, v meste remeslami a kupectvom.

Z čoho sa živia ľudia v tejto dedine, v tomto meste? — Ako si živnosť nadobývajú? — S čím kupčia? — Ktorých remeselníkov znáte u nás? — Ktorí hotujú odev, obuv? — Ktorí potravu? — Ktorí náradie gazdovské (hospodárske)? Ktorí sú potrební ku vystavaniu domu? — Ktorých remeselníkov je najviac u nás? — Kolko obyvateľov je v tejto dedine, v tomto meste? — Akou rečou hovoria?

Slovenskou rečou, sú Slováci.

Tých ľudí, ktorí v obci na poriadok dohliadajú, majetok občanov riada, stiažnosti vyslúchajú a súdia, menujeme predstavenými obce či vrchnosť. Vrchnosť na dedine je: richtár, boženčí (prísazní) a zápisník či notarius; v meste mešťanosta s radnými pány a t. d.

Ako sa máme proti nim chovať? —

4. Vidiek, kraj, krajina.

Kúštek sveta na zemi, ktorý sme okolo seba videli (keď sme boli za dedinou na vršku) a čo sme tam videli vrchy, hory, háje, doliny, roviny, polia, potoky, rieky, dediny a mestá, to sa menuje *vidiek*, a viac vidiekov *stolica*. Keď si tento vidiek ešte ďalej pomyslím, že ide až ta, kde ho už odtiaľto nevidím, to sa volá *kraj*. Viac takýchto vidiekov, stolíc, krajov, ďalej za horami, za vodami, ale všetky spolu s naším vidiekom a krajom tuto, to sa menuje, *krajina*.

Prvý zemepisný obzor vo svojom vidieku:

(Záleží nauka táto vždy na miestnom položení:)

Vrchy: v Orave: Choč, Stoh, Rozsudec,

Háje: v Orave: Porubský, Gäcelovský háj, . . .

Doliny: v Orave: Kralovianská, Zázrivská, . . .

Roviny: (dľa miestneho polożenia).

Rieky: v Orave: čierna, biela Orava,

Potoky: v každom vidieku alebo už majú svoje mená, alebo sa môžu vedľa dolín a dedín pomenovať.

Jázerá k. pr. Kubínske pleso, morské oká na Tatrách.

Dediny: rad radom, zúkol vúkol v celom vidieku. Najlepšie z blízkeho vršku pri škole poukazovať pokiaľ ich vidno.

Mestečká, mestá: tiež tak.

Vidiek: Oravský.

Stolica: Oravská, Orava; Turčianska, Turiec a t. ď.

5. Kraj Slovenský.

Ľudia, čo bývajú v našom kraji, hovoria reč Slovenskú. Tí ľudia, čo tú reč hovoria, všetci spolu volajú sa Slováci, Slovenský národ, a ten kraj slovenský menuje sa Slovensko. A tá krajina, ku ktorej ten kraj slovenský náleží, volá sa Uhorská krajina.

Otčina je kraj alebo krajina, v ktorej alebo jeden národ jednej reči býva, alebo viac národov, čo každý svojou rečou hovorí. Reč, ktorú ľudia po svojich rodičoch hovoria, menuje sa reč materinská. Ľudia jedného národu a jednej reči materinskej volajú sa rodáci. Ľudia z jedného kraja lebo z jednej krajiny spolu volajú sa krajania. Otčina, kraj, krajina, národ alebo viac národov

spolu v jednom poriadku pod jedným kráľom alebo pod jednou krajinou najvyššou vrchnosťou, menuje sa vlast.

Keď sa obrátim na juh, teda vidím vidiek tejto stolice, ale za touto je zas iná stolica, za touto inou stolicou zas stolica, a tak idúc na juh prídem na kraj tým stoliciam všetkým a tu prídem do inej krajiny. A tak je to i keď sa obrátim na východ, na západ, na sever. Tedy na všetky štyri strany sveta sú stolice a krajiny.

Z Oravy na sever je Halič (Galicia) na západ Halič a Trenčianska stolica, na juh Liptovská stolica a na východ zas Halič.)

Všetky stolice spolu tvoria krajinu tú, čo sa volá Uhorská krajina. Okolo tejto krajiny sú zas iné krajiny a síce: na sever Halič a Sliezko; na západ: Morava, Česko, Rakúsko, Štýrsko, ďalej Solnohrad, Tyrolsko, Korutánsko, Kraina, a ta ďalej Gorica, Istria a Terst. Na juhu sú ale krajiny: Pomorie, Dalmácia, Horvatsko, Slavensko a Vojanská Hranica; na východe: Sedmohradsko a Bukovina.

Tieto krajiny okolo našej Uhorskej a tak spolu s ňou činia dovedna ríšu či državu, čo sa volá Rakúsko-uhorská ríša či država. V týchto krajinách državy Rakúsko-uhorskej bývajú ľudia rozličných národov, čo každý inakšou rečou hovorí ako je naša slovenská. Tého národy sú: *Slovania*, ktorých je tu najviac, a tí sú: Slováci, Česi, Poliaci, Rusíni, Slovinci, Horvati a Srbi. Potom sú národy: Nemci, Maďari, Románi, Taliani, Židia a Cigáni.

Okolo državy Rakúsko-uhorskej sú zas iné krajiny a državy, v ktorých bývajú iné národy pod inými kráľmi a mocnármi. Viac takýchto držav dovedna činia jednu čiastku sveta či zeme. Takých čiastok zeme tejto je päť: Európa, Ázia, Afrika, Amerika a Austrália. Pomedzi této čiastky a okolo nich je more, do ktorého všetky rieky na zemi tečú.

II. Oddiel.

(Pre druhú triedu).

Otčina, vlasť.

Zem, kde my Slováci bývame, volá sa Slovensko, to je naša otčina, čo patrí k Uhorskej krajine. Uhorsko je naša vlasť.

Okolo Uhorskej krajiny sú hranice: na severe: Halič, na východe Bukovina a Sedmohradsko, na juhu Slavonsko a Horvátsko, na západe Štyrsko, Rakúsko a Morava.

Uhorsko je zo troch strán vysokými vrchy obklúčené. Najvyššie z nich sú: *Karpaty*, do polkola Uhorskej krajiny.

Karpaty sa delia na:

1. *Severo-západné Karpaty* deliace Uhorsko od Haliče, Sliezka a Moravy.

2. *Severné Karpaty* čili *Tatry*, ktorých najvyššie končiare sú: *Gerlachovský* (8414') a *Lomnický* (8352') vo Špiši; *Kriváň* (8230') v Liptove; *Babiagora* (5400') v Orave; *Fatra*, medzi zvolenskou, tekovskou a gemerskou stolicou, tu *Dumbier* a *Kráľova hoľa*; *Matra* v hevešskej stolici.

3. *Juho-výchvďné Karpaty* medzi Sedmohradskom a Uhorskom, tu najvyšší končiar *Ruská pojana* (9300').

Krom Karpatov máme ešte veľký *Bakoňský les* za Dunajom.

Najväčšia rieka je: *Dunaj*, do ktorého sa temer všetky rieky Uhorska vlievajú. Z ľavej strany tečú do Dunaja: *Váh* s Nitrou, Hron, Ipol; Tisa, najbohatšia rieka na ryby, so Sámošom, Trojakým (bielym, čiernym a rýchlym) Kőröšom, Marušou, Bodrogom, Šajavou a Hernádom; z pravej strany Lútava (Leitha) a Rába.

Jäzerá: za Dunajom: *Blatno* a *Nezider* (už zväčša vyschlé) a pred Dunajom na Tatrách morské oká.

Prieplavy: Fraňov prieplav v Báčke, ktorý spojuje Dunaj s Tisou a prieplav Begy v Banáte.

Plodiny. Uhorsko je požehnaná krajina, tak že v úrodnosti prvé miesto zaujíma v Európe. Zo živočístva chová mnoho koní, oviec, rožného dobytká, sviň, všelijakej divej zveriny a t. ď. Z obchodných rastlín prvé miesto zaujíma doháň, krem toho hojne rodí rozličné obilie, strukoviny, kopaniny, ľan, konope, papriku a ryžu, znamenité vína (tokajčina), v horách tatranských hodne dreva; z nerastov železo, meď, olovo, srebro, zlato, soľ a kamenné uhlie.

Priemysel rozmáha sa zvlášte vo fabrikách (mašách) na železo, sklo, papier, cukor, súkno, kože a zápalky. Slovenskí priemyselníci: pláteníci, drotári, súkenníci, garbiari a t. ď. sú široko ďaleko po svete známi. Lipťáci, Oravci a Zvolenci dorábajú z ovčieho syra brindzu a oštiepky, ktoré po celom svete rozvážajú. K rozšíreniu priemyslu slúžia železnice, ktoré sa vždy rozširujú.

Rozdelenie Uhorska.

Uhorsko sa delí na 4 okolia, ktoré rozdelenie spôsobuje Dunaj a Tisa, a dľa toho sa okolia tieto i menujú: okolie pred-dunajské a zadunajské, okolie predtisské a zátisské. Každé okolie podelené je zas na stolice či župy, ktorých predstavení sú župani (stoličná vrchnosť). Takýchto stolíc v Uhorsku je 50 a 4 slobodné (výsadné) okresy: Veľká a Mala kumania, okres Jazygov, a okres Hajdúcky. Stolice delia sa zas na okresy či ochodze, jíchž predstaveným je hlavný slúžny (úrad slúžnoský).

Rozsiahlosť Uhorska obnáša do 4000 □ (štvorcových) míl, a počíta do 12 millionov obyvateľov.

Obyvatelia dľa národnosti sú: 1. *Maďari* (5 mil.), 2. *Slovania* (Slováci 3 mil., Srbi $\frac{1}{2}$ mil., Rusíni $\frac{1}{2}$ mil.,

Slovinci 50 tisíc); 3. *Románi* ($1\frac{1}{4}$ mil.), *Nemci* (1 mil.) Krom týchto sú ešte *Židia*, *Cigáni* a iní ($\frac{3}{4}$ mil.)

Dľa náboženstva sú: rímsko-katolíci pod 3. arcibiskupmi v Ostrihome, Jágri a Kaloči; sjednotení a nesjednotení reci (pravoslavní), protestanti (Lutheráni a Kalvíni), unitári a židia. Cirkev evanjelická rozdelená je na 4 superintendencie.

A. Okolie pred-dunajské.

Okolie preddunajské, ku ktorému i naša stolica náleží obsahuje asi 1000 □ míl, 13 stolíc, v ktorých asi 3 milliony 600 tisíc najviac slovenských; potom maďarských a nemeckých obyvateľov býva.

* * *

(Nasleduje pojednanie vlastnej stolice, dľa nasledujúceho asi opisu, ktorý si patričný učiteľ sám dľa miestneho položenia vyhotovíť musí.)

V ktorej stolici my bývame? —

My bývame v stolici oravskej, ktorá obnáša 37 □ míl a počítuje 85 tisíc 171 čisto slovenských obyvateľov.

Hranice Oravy sú: na východe Halič, na juhu liptovská, na západe trenčianska stolica a Halič, na severe Halič.

Oravská stolica je najviac hornatá, od Haliče tu i tu rovná. Medzi Oravou i Liptovom ťahajú sa Tatry, z ktorých najvyššie končiare sú nad Zubercom *Roháče* a *Choč*, od západu vrchy *Stoh*, *Štít* a *Rozsudec*, na polnoci *Babiagora*.

Na týchto vrchoch nachodíme dobrú pastvu, na ktorej sa dobytok, zvlášť ovce pasú a dávajú dobré mlieko, z ktorého dobrú brindzu a obzvlášťne oštiepky robia, ako na Choči a na Párnickej holi; ďalej nachodíme i jäzerá ako na Roháčoch tri a na Kubínskej holi jedno.

Našu stolicu preteká rieka Orava, ktorá pozostáva z dvoch potokov, bielej a čiernej Oravy a vteká pri Kralovänoch do Váhu. — V tejto vode nachodia sa krom iných rýb, hlavátky, lipne, miene a v potokoch pstruhy. — Ešte nachodia sa i jiné vody, ako pri Párnici v Dierovej kyslá voda, niže Pucova šváblova voda a na Polhore kúpele.

V Orave rodí sa krom málo pšenice, žita (raži), hrachu, šošovice, najviac jačmeň, ovos, zemiaky a kapusta, konope, lan, z ktorého robia dobré plátno a horňovidiectki plátencti ho deľako po krajinách rozpredávajú.

Naša stolica deľí sa na 4 okresy, a síce na :

1. *Kubínsky* okres, v ktorom sú 2 mestečka, a 28 dedín. — *Dolní Kubín*, mestečko, má tri kostoly, evanjelický, katolícky a židovský, stoličný dom, stoličný a okresný súd, pamätnú Čaplovičovskú knihoveň, apatéku a 5 jarmakov. Druhé mestečko je *Velká Ves*, kde je kaštieľ podzámoctkého panstva a dva kostoly. Obyvatelia živia a zaoberajú sa obrábaním poľa, remeslami a kupectvom so statkom.

2. Okres je *Tvrdošiansky*, kde je *Zámok Oravský*, sídlo niekdy slavného grófa Thurzo, palatína uhorského, Illésházyho a Tökölyho; mestečko *Tvrdošín*, tu je okresný súd a solný sklad. V okrese tomto je 19 dedín. — Ľudia živia sa z obrabania poľa, kupectvom s plátnom a so statkom.

3. Okres je *Trstenský*, kde je mestečko *Trstená*, so štátnym gymnasiumom a kláštrom františkánskym; tu je i okresný súd; má veľké jarmoky. V okrese tomto sú 23 dediny medzi nimi najväčšia *Jablonka*.

4. Okres je *Námestovský*, kde je mestečko *Námestovo* s okresným súdom; *Bobrov* volebné mesto. V okrese tomto je 25 dedín. Obyvatelia mnohí kupctia s plátnom a so statkom, zaoberajú sa ale najviac s obrábaním poľa.

Otázky: Povedzte veľkosť našej stolice? Koľko má obyvateľov? Ktoré sú hranice na sever, na juh, na východ, na západ? Ako sa volajú vrchy, hole? Ktorá je u nás najväčšia rieka? Menujte potoky! Aké ešte viete vody? Ľudia dľa národu a náboženstva? Čím sa zaoberajú ľudia? S čím kupčia? — V ktorom okrese leží naša dedina? V ktorom meste je súd stoličný, okresný? Ktorá stolica je našej na juh susednia? —

(Nasledovala by susednia stolica, aby sa ale na rozličné, miestne položenie a upotrebenie tejto knižôčky vyhovelo, prevedené je jak nasleduje. Dômyselný učiteľ prevezme po pojednaní svojej vlastnej stolice tedy susedniu!)

1. Peštianska stolica (191 □ m. 779 tis. obyv.) s mestami:

Budín, hlavnie mesto kráľovstva uhorského, pevnosť, v ktorej nachodí sa kráľovský hrad a kostol, v ktorom uhorských kráľov korunujú. S *Budínom* skrze krásny reťazový most spojená je *Pešť*, na ľavom brehu Dunaja, a má vyššie 250 tisíc obyvateľov. *Pešť* i *Budín* je sídlo najvyššej krajinskej správy, snemu, ministerstva, ďalej je tu universita, uhorská akadémia, muzeum. *Pešť* má 12 r. kat. 3 evanj. 2 récke a 1 židovský kostol, 4 kláštory, mnoho vyšších i nižších škôl, ústav pre slepých a 2 divadlá. (Polè „rákoš,“ kde sa pred tým snemy vydržovali. Povodeň r. 1838.) — *Vacov* (Vác) sídlo biskupa, má ústav hluchonemých, väzenie pre politických priestupníkov a veľké trhy na dobytok. *Kaloča*, sídlo arcibiskupa vedie veľké kupectvo so zbožím, vínom a dobytkom. *Kečkemét*, veľké mesto, má 42.000 obyv. zaoberajúcich sa pestovaním doháňu, orbou a dochovávaním dobytká.

V peštianskej stolici je i slobodný okres *Malá Kumánia* (44 □ m, 60.000 obyv.) s hlavným mestom *Félegyháza*.

2. Báč-bodrogská stolica (170 □ m. 580.000 obyv.)

Sobotka (Szabadka) sl. kr. mesto, má 56.300 obyv. vyššie gymnásium, *Zombor* sl. kr. a stoličné mesto; *Nový Sad* (Újvidék) sídlo matice srbskej. *Zenta*, pri ktorej porazil Eugen Savojský r. 1697 Turkov.

3. Novohradská stolica (77 □ m. 199.000 obyv.)

Baláš-Ďarmoty (Balassa-Gyarmath) sídlo stoličných shromaždení. *Lučenec* (Losoncz) (r. 1849 od Rusov vypálený) má stat. učiteľskú prípravovnu, veľké trhy na obilie a jarmoky. *Fülakovo* (Füleke) má z tureckých vojen známy zámok. *Halič* (Gács) má fabriku na súkno. *Novohrad* (Nógrad) mestečko.

4. Hontianska stolica (46 □ m. 112.000 obyv.)

Štiavnica (Selmezbánya) sl. kr. a najväčšie baňské mesto. Tu je najvyšší baňský úrad, baňská a lesnícka akadémia, evanj. a kat. gymnasium, bohaté bane na zlato a srebro, kr. u. fabrika na doháň a najkrajšia Kalvaria v krajine; fajky štiavnické sú tiež chýrne. — *Belá* a *Pukanec* (Bakabánya) sl. kr. mestá, *Bátovce* (Báth) mestečko.

5. Ostrihomská stolica (19 □ m. 70.000 obyv.)

Ostrihom (Esztergam) sl. kr. mesto pri Dunaji, sídlo arcibiskupa a prímasa uhorskeho, na mieste niekdajšieho hradu stojí nádherná basilika. Tu sa narodil a korunovaný bol sv. Štefan I. kráľ uhorský. *Párkán* má chýrne trhy na kapustu a zbožie.

6. Tekovská stolica (49 □ m. 138.000 obyv.)

Kremnica (Körmöczbánya) najstaršie a hlavnie sl. kr. baňské mesto, má kr. mincovňu, bane na zlato a srebro. *Zlaté Moravce* (Aranyos Maróth) mko., sídlo stoličných shromaždení. *Levice* (Léva) s veľkými trhami na zbožie, *Nová baňa* (Ujbánya) baň. mesto, *Sv. Križ*, sídlo b. bystrického biskupa.

7. Zvolenská stolica (50 □ m. 103.000 obyv.)

Baňská Bystrica (Beszterczebánya, Neusohl) sl. kr. baň. mesto pri Hrone, sídlo stolice, biskupa a kr. komory, evanj. a stát. kat. gymnasium, pekný rínek,

kde sa veľké trhy na zbožie vydržiavajú, huty na striebro, železo, meď a olovo. (Snem r. 1620.) Sl. kr. mestá: *Zvolen* (Zólyom) tu dobre zachovaný zámok, v ktorom sa kráľ Matej Corvín rád zdržoval a Gab. Bethlen uhorskú korunu schovanú držal (upálenie učiteľa Gregoriho r. 1527, železnica); ďalej *Brezno*, *Eubietová*, *Krupina*, *Špania Dolina* (Úrvölgy) baň. mko s cementovou vodou a baňami na meď. Mestecká: *Slovenská Lupča*, *Radvaň*, *Detva*, — *Sliac* chýrne kúpele.

8. Liptovská stolica (42 □ m. 78.000 obyv.)

Svätý Mikuláš (Liptó Szt. Miklós) mestečko pri Váhu, sídlo stolice, vedie veľké kupectvo s drevom; *Hrádok* má vysoké lesnícke úrady a slov. hospodársku školu. *Ružomberok* (Rózsahegy) mko pri Váhu. (Synoda r. 1707.) *Nemecká Lupča*, mko, nedelako výborné kúpele v Železnom a *Korytnica* tiež chýrne kúpele.

9. Oravská stolica (37 □ m. 85.000 obyv.)

Dolní Kubín sídlo stolice. *Trstená* mko má veľké jarmaky. *Podzámok* (Árva várallya) s dobre zachovaným zámkom, vystaveným nad Oravou, v ktorom sídlil niekdy slavný gróf Thurzo, palatín uhorský.

10. Turčianska stolica (21 □ m. 48.000 obyv.)

Sv. Martin (Thurócz Szt. Márton) sídlo stolice, správy a domu Matice Slovenskej, má slov. ev. nižšie gymnásium, kníhtlačiareň a sporiteľňu. *Kláštor pod Znyovom* s kat. slov. gymn. a štátnou učiteľskou prípravou. (Belo IV. r. 1241.) *Mošovce*, rodisko slavného básnika slovenského Kollára. *Sučany* mko. *Štubňa* chýrne kúpele.

11. Trenčianska stolica (87 □ m. 250.000 obyv.)

Trenčín, sl. kr. mesto, sídlo stolice, má starý hrad, sídlo niekdy slavného Matúša Trenčianskeho v 14 stol. Mestečká: *Žilina* (Zsolna), stanica železničná (synoda r. 1610). *Považská Bystrica*, *Púchov*, *Ilava*, s veľkým štátnym väzením pre ťažšie priestupky. *Beckov* pri Váhu so starým hradom.

12. Nitrianska stolica (121 □ m. 362.000 obyv.)

Nitra, stol. mesto, sídlo biskupa, a niekdy sídlo sv. Methoda a Svätopluka, kráľa Velko-Moravského. *Skalica* kr. mesto na hranici Moravy, má 6000 slov. obyvateľov a kláštor milosrdných. Mestečká: *Holič*, *Myjava*, *Nové mesto nad Váhom* (Vágujhely), *Hlohovec* (Galgócz), *Nové Zámky* (Érsekujvár) máva veľké trhy. *Piešťany* kúpele pri Váhu.

13. Prešporokská stolica (82 □ m. 291.000 obyv.)

Prešporok (Pozsony) sl. kr. mesto pri Dunaji má 46.000 obyv. Pred tým sa tu vydržovali snemy a korunovali uhorskí kráľovia, je tu právnická akadémia, reálka, evanj. lyceum, kat. vyššie gymnasium, kláštor milosrdných a iné. *Trnava* (Nagy-Szombat) sl. kr. mesto, pre mnoho kostolov i „malý Rím“ zvaná, sídlo kat. spolku Sv. Vojtecha, máva veľké jarmaky. *Sv. Jur*, *Pezinok*, *Modra* sl. kr. mestá. — Mestečká: *Devín* so starým hradom, *Malacka*, *Šomorín* na ostrove Žitava (Csallóköz).

B. Okolie zadunajské.

V okolí tomto na 793 □ míľach nachodí sa 11 stolíc s asi 2 milliony obyvateľov.

1. Mošošská stolica (35 □ m. 63,000 obyv.)

Uhorský Starhrad (Magyar Óvár) sídlo stolice, má povestnú vyššiu hospodársku školu. *Mosoň* najľudnatejšia obec v tejto stolici a *Nezider* mko.

2. Šopronská stolica (57 □ m. 200.000 obyv.)

Šopron sl. kr. mesto, má 21,000 obyv. kat gymnasium, evanj. lyceum, preparandiu, fabriky na cukor, pamok a hodbáb. *Rust* najmenšie kr. mesto pri neziderskom jazere, dorába znamenité víno. *Sv. Martin* s utešeným palácom Eszterházskej rodiny.

3. Železná stolica (96 □ m. 163.000 obyv.)

Kysek (Güns) sl. kr. mesto so sirotčím domom. Tu porazil hrdinský Mikuláš Jurišic Turkov r. 1532. *Kamenec* (Szombathely) stoličné mesto, sídlo biskupa. *Železný hrad* (Vásvár) mko, od ktorého stolica meno dostala.

4. Zaladská stolica (100 □ m. 270,000 obyv.)

Zala-Egerseg, mestečko s pekným stoličným domom. — *Veľká Kaniža*, *Kesthel* s hospodárskou školou, *Šimek* mestečká, *Füred*, kúpele na blatoňskom jazeri.

5. Šomodská stolica (114 □ m. 215,000 obyv.)

Kapošvár sídlo stolice. *Sihot* (Szigetvár) kde neohrožený hrdina Mikuláš Zríňsky proti Turkom r. 1566 padol.

6. Baraňanská stolica (92 □ m. 250,000 obyv.)

Pečuh (Pätkostoly, Pécs) sl. kr. mesto, sídlo stolice a biskupa, má právnicku akademiu, gymnasium a dielne na papier, železo a súkno. *Moháč*, mestečko, kde zahynul kráľ Ludvik II. a najväčšia časť uhorského vojska v bitke proti Turkom r. 1526 — a zvíťazil nad Turky r. 1687 Karol z Lotringu.

7. Tolňanská stolica (65 □ m. 190,000 obyv.)

Seksárd, mko, sídlo stolice, tu sa rodí znamenité červené víno. *Tolna* mko, kde sa zdržoval kráľ Ludvik II. pred moháčskou bitkou.

8. Belohradská stolica (75 □ m. 168,000 obyv.)

Stolný Belohrad (Székes Fehérvár) sl. kr. mesto, sídlo stolice a biskupa, niekdajšie hlavnie mesto krajiny, tu korunovali a pochovávali uhorských kráľov (od r. 1038—1527). *Čakvár*, mko, s krásnym zámkom.

9. Vesprímska stolica (74 □ m. 200,000 obyv.)

Vesprím, stoličné a biskupské mesto, má veľké trhy na zbožie a obchod s vínom. *Pápa* s fabrikou na súkno a kamenné náradie. *Palota* mestečko.

10. Rábska stolica (28 □ m. 100,000 obyv.)

Ráb (Győr) sl. kr. mesto, sídlo stolice a biskupa. Roku 1594 zaujali ho Turci; r. 1809 premožli tu Francúzi Rakúšanov; bitka r. 1849. *Svätý Martin* s bohatým kláštorom (opátstvom).

11. Komárňanská stolica (53 □ m. 150,000 obyv.)

Komárno (Komárom) sl. kr. mesto a nedobytná pevnosť na Dunaji. *Tata*, mestečko, má dielne na pokrovce a baňu na mramor. Dedina: *Nesméľ* dorába výborné biele víno.

C. Okolie predtisské.

Predtisské okolie 627 □ míl veľké má 10 stolíc; v ktorých asi 1 mil. 800,000 obyvateľov býva.

1. Špišská stolica (66 □ m. 170,000 obyv.)

Levoča (Lőcse) sl. kr. mesto, sídlo stolice, má kat. vyššie gymnasium a reálku štátnu. *Kežmarok*, má ev. gymnasium a pradelňu na lan a konope. Baňské mestá: *Nová Ves* (Igló) má evanj. gymnasium, *Smolník*, hohaté bane. Mestá: *Poprad*, *Podhradie* (Szepes várallya) sídlo biskupa.

2. Gemerská stolica (77 □ m. 175,000 obyv.)

Rožňava (Rozsnyó) sídlo biskupa, evanj. gymnasium; mäď a vosk rožňavský je chýrny. *Plešivec* (Pelsöcz) sídlo stolice. *Rimavská Sobota*, má ref. gymnasium. Baňské mestečká: *Dobšina*, *Veľká Revúca* (Nagy Rócze) so slov. evanj. gymnasium a učiteľským seminárom. Mestečká: *Tisovec*, *Gemer*, *Štitník* (Csetnek) kde rodí sa dobrý doháň. Hrad *Muráň*.

3. Hevešská stolica (120 □ m. 270,000 obyv.)

Jáger (Eger) mesto s 20,000 obyv. sídlo stolice a arcibiskupa, má veľký seminár, právnickú akademiu, vyššie gymnasium, 5 kláštorov, hvezdáreň; tu rodí sa chýrne červené víno. (Štefan Dobó r. 1552). Mestečká: *Dindeš*, *Solnok*, s veľkým solným skladoom a železničnou stanicou. *Verpelét* s chýrnym doháňom.

V hevešskej stolici je i okres *Veľká Kumania*, hlavnie mesto *Kardsgag-Ujszállás*, a okres *Jazygov*, hlavnie mesto: *Jászberény*.

4. Boršodská stolica (95 □ m. 196,000 obyv.)

Miškovec (Miskólcz) stoličné m., má kat. a ref. gymnasium, chýrne trhy na zbožie. *Onód* nedelako odtial na pustatine Mohi boli Uhria od Tatárov (r. 1241) premožení a r. 1582 Turci sbití. *Diós-dör*, má huty na železo.

5. Torňanská stolica (10 □ m. 30.000 obyv.)

Torna stol. mestečko; dedina *Silica* má podivnú jaskyňu „Lednica“ zvanú, ktorá v lete zamrzne, v zime ale je letná.

6. Abaujvárska stolica (52 □ m. 167.000 obyv.)

Košice (Kassa) sl. kr. a stoličné mesto s 21.000 obyv. sídlo biskupa, má právnickú akademiu, pekný sta-

rodávny kostol. *Veľká Ida*, kde boli cigáni r. 1557 porazení a dedina *Rozsanovce*, kde bol Matúš Trenčiansky premožený.

7. Šárišská stolica (65 □ m. 177.000 obyv.)

Prešov (Eperies) sl. kr. a stoličné mesto, sídlo rúckeho biskupa. (Jatka prešovská pod Karaffom r. 1687.) Sl. Kr. mestá: *Sabinov*, *Bardiiov* (Bártfa). Mestečká: *Slaná* (Sóvár) kde sa zo slanej vody sol (varienka) varí. *Veľký Šáriš*; dedina *Červenica* (Vörös-vágás) kde najchýrnejšie opále kopú.

8. Zemplínska stolica (108 □ m. 288.000 obyv.)

Ujhely, sídlo stolice. *Tokaj* s chýrečným vínom tokajčina zvaným. Mestečká: *Zemplín*, *Šárospatak* má ref. kollegium a vyššie školy.

9. Užhorodská stolica (50 □ m. 130.000 obyv.)

Užhorod (Ungvár) mesto, sídlo stolice a biskupa. *Kúpele*. *Sobranec* (Szobroncz) mestečko.

Beregsás, mestečko, sídlo stolice, tu dorábajú sa chýrne mlynské kamene. *Munkáč*, pevnosť a trestnica. (Elena Zriňsky v 17. stoeletí.)

D. Okolie zátisské.

Okolie zátisské zaujíma 1418 □ míl, na ktorých je 16 stolíc a počítuje 2 milliony 800.000 obyvateľov.

1. Marmarošská stolica (178 □ m. 160,000 obyv.)

Sihot (Marmaros-Sziget) sídlo stolice, s kat. a reform. gymnasium a veľkým solným skladom. *Rónaszék* a *Šuhatag*, dediny s najbohatšími v krajine solnými baňami.

2. Ugočská stolica (22 □ m. 44,000 obyv.)

Veľký Szöllös, stoličné mestečko, tu rodí sa dobré víno. *Tisa-Ujlak*, mestečko pri Tise, vedie kupectvo s drevom a rybami.

3. Satmárska stolica (106 □ m. 238,000 obyv.)

Veľký Károľ, mesto, sídlo stolice, máva veľké trhy a jarmaky. *Satmár* (Némethi) sl. kr. mesto pri Samoši, sídlo biskupa, pamätne pre pokoj v Rákócovských zburách uzavrený r. 1711. *Veľká baňa*, slob. kr. mesto, s bohatými baňami na zlato, srebro, a olovo; mincovňa.

4. Vidiek kövársky (18 □ m. 42,000 obyv.)

Kapnik báňa s baňami na zlato a železo.

5. Solnocká stolica (40 □ m. 107,000 obyv.)

Ziláh, mestečko, sídlo stolice, má reform. gymnasium.

6. Krasňanská stolica (19 □ m. 43,000 obyv.)

Silád-Šomló, mestečko, sídlo stolice. *Krasna*, mestečko, od ktorého má stolica meno.

7. Sabolěská stolica (115 □ m. 220,000 obyv.)

Veľký Kálov (Nagy Kálló) mestečko, sídlo stolice, má dielňu na sanitru. *Néredháza*, sl. kr. mesto, 20.000 zväčša slovenských obyvateľov, má učiteľskú prípravovnu, a fabriku na zápalky.

V tejto stolici je i *okres hajdúcky* (17 □ m. 56.000 obyv.) s hlavným mestom: *Böszörmény*.

8. Biharská stolica (200 □ m. 420,000 obyv.)

Debrecín sl. kr. mesto počítuje 50 tisíc maďarských obyv., má chýrečné reform. kollegium, kat. gymnasium, hospodársky ústav a veľké trhy. Kone debrecínske sú chýrne. *Veľký Varadín* (Nagy Várad) sídlo

stolice a dvoch biskupov, má právnickú akademiú, gymnasium a reálku; tu zdržovali sa a pochovaní sú niektorí uhorskí králi.

9. Békešská stolica (65 □ m. 212,000 obyv.)

Đula, stoličné mestečko s 18.000 obyv.; mestečká: *Čaba* má 30.000 obyv. Slovákov, *Sarvaš*, 19.000 obyv. evanj. gymnasium. *Békész* pamätne pre včelárstvo.

10. Congradska stolica (63 □ m. 150,000 obyv.)

Segedín (Szeged) sl. kr. mesto s krásnym mostom cez Tisu, má kat. gymnasium a reálku; tu dorába sa chýrne mydlo. Mestečká: *Čongrád*, pri Tise, s rumami starodávneho hradu, a *Senteš* bohaté na zbožie a dobytok.

11. Čanádska stolica (29 □ m. 70,000 obyv.)

Makov (Mákó) stoličné mesto s 26.000 obyv. a kaštieľom čanádskeho biskupa. *Nový Čanáď*, kde križiacki seditiaci pod vodcom Jurom Dóža strašné ukrutnosti páchali: *Nad-Lak* s 10.000 obyv., chová mnoho dobytku.

12. Aradská stolica (108 □ m. 220,000 obyv.)

Arad sl. kr. mesto, sídlo stolice a rékeho biskupa. (Snem r. 1132; odprava 13 uhorských generálov r. 1849.) — Mestečká: *Világoš*, tu rumy starého hradu, v ktorom kráľ Matej Corvín svojho ujca Siládiho vo väzení držal, a kde r. 1849 Görgey pred ruským maršalom Paškievičom zbroj složil.

13. Zarádska stolica (25 □ m. 40,000 obyv.)

Körösbánya, mestečko, sídlo stolice, má bohaté bane na zlato a srebro a zlatomyje.

14. Krašovská stolica (108 □ m. 215,000 obyv.)

Lugoš, sídlo stolice a rékeho biskupa. Mestečká *Oravica* a *Dognácska* s baňami na zlato, srebro, železo a kamenné uhlie.

15. Temešská stolica (116 □ m. 3000,000 obyv.)

Temešvár, sl. kr. mesto a pevnosť, sídlo stolice a kat. biskupa. Mestečká: *Veršec*, sídlo réckeho biskupa. tu pestujú ryžu. *Lipa*, obyvatelia zaoberajú sa s včelárstvom, chovaním dobytka, pestovaním vína a hod-babníctva.

16. Torontálska stolica (132 □ m. 320,000 obyv.)

Velký Bečkerék (Nagy Becskerek) mesto, má gymnasium, vedie veľký obchod so zbožím a dobytkom. Mestečká: *Velká Kikinda* s 17.000 obyv., *Nová Beča* (Török-Uj Becse) prevodí kupectvo so zbožím a doháňom.

III. Oddiel.

(Pre tretiu triedu).

S v e t o v i e t .

I. Odsek.

1. Rozdelenie svetotelies.

Slnce, mesiac, zem a nepočetné hviezdy v nesmier-
nom priestore nebeskom menujú sa telesá nebeské či
hviezdy. Tieto hviezdy delia sa na:

1. stálice či slncia preto, že majú svoje vlastné svetlo a na jednom mieste stáť sa zdajú;
2. bludice či planéty preto, že blúdia okolo stálic a od nich i svetlo dostávajú; ako naša zem;
3. družice či mesiace sú zas té hviezdy, ktoré sa okolo bludíc a s týmito okolo slnca točia;
4. vlasatice či kométy sú také hviezdy, ktoré sa len zriedka ukazujú a pred lebo za sebou osvieteny stien akoby chvost lebo metlu tiahnu.

2. O zemi.

Zem, na ktorej my ľudia bývame, má podobu gule, odkiaľ i jej meno zemegula.

Že je zem guľatá poznávame z toho :

1. že zem našu už viac разо plavili a nikde jej neprišli na kraj, ale vždy na to isté miesto odkiaľ vyšli;

2. keby sme rovno, vždy za jednou stranou sveta šli, prišli by sme z protivnej strany na to isté miesto, odkiaľ sme vyšli;

3. tóna zeme našej pri zátmení mesiaca je vždy okrúhla; a

4. keby zem nebola guľatá, vtedy by slnce všade odrazu vychádzalo, čo sa ale nestáva.

Naša zem je na dvoch proti sebe ležiacich bodoch niečo stlačená. Tieto body menujú sa točny (póly) a síce *severnia* a *južnia točna*.

Čiara, ktorú si od jednej točny k druhej cez sred zeme myslíme, menuje sa *os zeme*, jejž dĺžka 1720 míl obnáša.

3. Pohybovanie zeme.

Naša zem pohybuja sa dvojnásobne: okolo sebä t. j. okolo svojej osi a okolo slnca. Pohybovanie zeme okolo svojej osi deje sa od západu na východ. K tomuto točeniu potrebuje 24 hodiny, z toho povstáva deň i noc tak, že jedna polovica zeme súc obrátená k slncu a od tohoto osvietená, má deň, druhá ale polovica od neho odvrátená je tmavá a vtedy má noc.

K otočeniu okolo slnca potrebuje naša zem 365 dní a skoro 6 hodín, z toho povstáva rok a 4 čiastky roku: *jaro*, *leto*, *jaseň* a *zima*.

Čo je obecný rok? — Čo priestupný? — Ako povstávajú 4 čiastky roku?

4. Čiary na zemeguli.

Zemeguľa dľa dĺžky a šírky delí sa na stupne. Toto rozdelenie spôsobuje *rovník* (aequator) a *poludníky*.

Rovník je čiara okolo našej zeme jednej dialky od obúch točien a delí našu zem na dve polgule: na

severniu a južniu. Rovník delí sa na 360 stupňov, každý stupeň má 15 mil, celý rovník obnáša tedy 5400 mil. Celá ale povrchnosť zemegule 9 millionov 288,000 □ mil.

S rovníkom rovnobežné čiary menujú sa kruhami šírky a určujeme nimi vzdialenosť neakého miesta na sever lebo na juh od rovníka.

Medzi nimi najvýznamnejšie sú: *obratník raka a kozorožca*, každý $23\frac{1}{2}$ stupňa od rovníka vzdialený; potom *severný a južný točnový kruh*, tiež $23\frac{1}{2}$ stupňa od svojej točny vzdialený. Tieto kruhy delia našu zem na 5 ponebí.

Ponebím menujeme striedanie sa tepla a zimy, povahu vzduchu a počasia istého kraja lebo krajiny. — Tieto ponebia sú: *jedno horúce* po oboch stranách rovníka až po obratníky; *dve mierne* (ako u nás), a síce severnie od obratníka raka až po severotočnový kruh, a južnie od obratníka kozorožca až po južotočnový kruh; *dve studené*, a síce severnie a južnie od točnových kruhov po točny.

Poludník (meridian) je kruh, ktorý ide od jednej točny okolo zeme k druhej a delí našu zem na východnú a západnú polguľu. Prvý poludník je ten, čo západne od Afriky cez ostrov Ferro ide.

5. O slnci.

Slnce, ktoré svetlom svojim našu zem a mesiac osvetľuje a zahrieva, je stálica. Ono je millionkrát väčšie ako naša zem a vyše 20 millionov mil od nej vzdialené. Slnce pohybuje sa len okolo svojej osi a k tomu potrebuje 26 dní.

Zátmenie slnca povstáva, keď mesiac rovno medzi slnce a zem sa postaví tak, že nám slnce zatôni. Môže byť celistvé a čiastočné.

6. 0 mesiaci.

Mesiac je družica našej zeme 50krát menší od nej a vyššie 50,000 míl vzdialený. Mesiac pohybuje sa okolo našej zeme za 28 dní. Že sa mesiac okolo zeme točí, povstávajú z toho každých 7 dní na ňom premeny či štvrte mesačnie. Keď sa mesiac neosvietenou polovicou k nám obráti, hovoríme, že je nový lebo nov. Za tým priberá (rastie) svetla a vidíme ho takto: ☾, to je prvá štvrť; keď sa mesiac celou osvietenou polovicou k nám obráti, máme plný mesiac lebo splň. Keď odberá a vyzerať takto: ☽, to je ostatnia štvrť.

Postavili sa zem medzi slnce a mesiac tak, že jej tóna na mesiac padá, povstáva zátmenie mesiaca a môže byť celistvé lebo čiastočné.

(Deti! aby ste vedely, ako je mesiac a slnce od nás vzdialené, to sa vám asi takto vysvetlí: vezmime na pr. guľu z dela vystrelenú, ktorá za okamih 1500 siah preletí, ale aby vždy rovno letela. Guľa táto vykonalaby za hodinu 225 míl, a do mesiaca doletelaby asi za 9 dní a 6 hodín; do slnca ale potrebovalaby asi 10 rokov 15½ dňa. — Poviem vám druhý príklad a síce človeka cestujúceho, ktorý cez deň 10 míl prejde. Tento človek dostal by sa do mesiaca za 13 rokov, 8 mesiacov a 12 dní. Cesta podobnej rýchlosti do slnca trvalaby 5479 rokov, 5 mesiacov a 3 dni. Keby sa volakto o narodení Krista Pána bol dal na cestu, bolby dosiaľ niečo vyššie tretiny celej cesty vykonal. Koľko by ešte mal rokov cestovať? Vypočítajte! Ešte vám poviem: Keby bola od zeme do slnca železnica a cez deň by 100 míl prebehla, zaletelaby do slnca za 542 roky. — A aké je to slnce veľké! To sa vám aspoň takto povie: Keby ten istý cestovateľ chcel slnce obísť, potrebovalby na to 160 rokov, okolo zeme 540 dní a okolo mesiaca 155 dní).

7. Povrch zeme.

Celý povrch zeme záleží z vody a zo suchej zeme. Dve tretiny zaujíma voda a jednu tretinu suchá zem.

Na koľko častok delí sa naša zem?

Europa, Azia, Afrika menujú sa starým svetom — Amerika a Australia novým svetom.

Menšie kusy zeme, ktoré sú vôkol vodou otočené, volajú sa ostrovy. Keď je kus zeme len zo troch strán vodou obklúčený, menuje sa polostrov.

Najväčšie veľmorá či oceani sú:

1. severnie ľadové more, okolo severnej točny;
2. južnie ľadové more, okolo južnej točny;
3. atlantické veľmore, medzi Európou, Amerikou a Afrikou;
4. tiché veľmore medzi Aziou, Australiou a Amerikou
5. a indické veľmore južne od Azie.

Čo sa ešte nachodí na suchej zemi? — Čo je kopec? — Čo je vršek? — Čo je rovina? — Čo nížina? —

Najväčšia nížina na zemi je púšť *Sahara* v Afrike.

Čo je vrch? — Čo pohorie? — Čo sňazky?

Najvyšší vrch na zemi je Mont Evrest na Himalayi v Azii (29,000'). Najvyšší vrch v Europe je Mont blank (14,800').

Vrchy oheň vyhadzujúce menujú sa *sopky*. V Europe sú sopky: *Hekla*, na ostrove Island, tu je i iná sopka Geyzír, ktorá miesto ohňa vriacu vodu vyhadzuje; *Vesuv* v Italii, *Etna* v Sicilii a *Stromboli* na lipárskych ostrovoch.

8. Ľudosvet.

Všetci ľudia na tom svete volajú sa Ľudosvet či človečenstvo. Počet všetkých ľudí na zemi obnáša viac ako tisíc millionov.

Všetci títo ľudia delia sa dľa farby na plemená, a síce na:

1. biele plemä či kaukazské (v Europe);
2. žlté plemä či mongolské (vo východnej Azii);
3. čierne plemä či murínske (aethiopské, v Afrike);
4. červené plemä (indiánske, v Amerike);
5. čiernožlté či malayské plemä (v Azii a Australii).

Ľudia delia sa ďalej dľa veľkosti: sú veľmi veľkí ľudia (v Patagonii) a veľmi malí ľudia (Eskimáci, Lapi).

Ešte sa delia ľudia dľa spôsobu žitia na 1. vzdelancov, žijúcich z orby a remesiel, zaoberajúcich sa kúpectvom, priemyslom, umeniami a vedami; 2. na kočovné či pastierske národy a: 3. na divokov.

Ďalej delia sa ľudia rečou. Všetkých rečí na svete je vyššie 3600, z nich najrozšírenejšie sú: *slovanská, nemecká, francúzska, anglická, talianská a španielská reč.*

Dľa náboženstva delia sa ľudia na: 1. *kresťanov* (300 mil), *mohamedánov* (136 mil), 3. *židov* (5 mil) a 4. *pohanov* (väčšia polovica ľudí).

Ľudia žijú v spoločnostiach, niektorí bez zákonov a všetkých ustanovizní krajinských, alebo v spoločnostiach, kde zákony a krajinské ustanovizne bezpečnosť osoby a majetku chráňa, poriadok udržujú a dobrobyt napomáhajú. Takáto spoločnosť nazýva sa *stát* či *država* a údovia takéhoto státu *občania*.

2. Odsek.

E u r o p a .

Hranice Európy sú: na severe ľadové more, na západe atlantický oceán, na juhu stredozemnie more a na východe Ázia.

Rozsiahlosť Európy obnáša 170,000 □ míl a počítuje 280 millionov obyvateľov.

Okolo Európy sú tri morá:

1. severné ľadové more s bielym morom;
2. atlantický oceán so severným a baltickým morom;
3. stredozemnie more s adriatickým, jonickým (réc-kym) čiernym a azovským morom.

Rieky:

- Do ľadového mora tečú: *Pečora* a *Dvina*;
do baltického mora: *Visla* a *Odra*;
do severného mora: *Labe*, *Rýn* a *Temža*;
do atlantického mora: *Loar*, *Garonna*, *Duero* a *Tajo*;
do adriatického mora: *Pad*;
do chvalinského (kaspického) jázera: *Volga*, najväčšia rieka v Európe, a *Ural*;
do čierneho mora: *Dunaj*;

Jäzerá: *Ladoga*, *Onega* a *Peipus* v Rusku; *Blatno* v Uhorsku; bodenské jäzero v Nemecku; curišké a ženevské jäzero vo Švajciarsku; *Komo*, *Garda* a *Iago madžore* v Italii.

Ostrovy najväčšie: v severnom Iadovom mori *novaja zemlja*; v atlantickom oceane: *Island*, *Britania*, *Irsko* a *Seeland*; v stredozemnom mori; *Sardinia*, *Korsika*, *Sicilia*, *Elba* a *Malta*; v reckom mori: *Kandia* či *Kréta* a *jonické ostrovy*.

Pohoria: *Ural* medzi Európou a Aziou; *Karpaty* v Uhorsku; *Balkan* v Turecku; *Alpy* medzi Tyrolskom Italiou a Švajciarskom; *Apeniny* v Italii; *Pireney* medzi Španielskom a Francúzskom; *Kiölen* v Škandinavii.

Državy Europy.

1. Rakúsko-uhorská država.

Hranice: na severe Nemecko a Rusko; na východe Rusko a Rumuňsko; na juhu: Rumuňsko, Srbsko a Italia; na západe Švajciarsko a Bavorsko.

Pohoria: 1. *Alpy*, ktoré sa cez Tyrolsko k severovýchodu až po Dunaj tiahnu; 2. *Krkonoše* a *Krušné hory*; 3. *Karpaty*.

Rieky: *Dunaj*, *Labe*, *Odra* a *Visla*.

Rakúsko-Uhorská država zaujíma 10.385 □ míľ a počíta asi 35 millionov obyvateľov.

Rakúsko-Uhorsko delí sa na dve čiastky, z ktorých každá má svoju vlastnú správu. Tieto časti volajú sa krajiny pred Lutavou či Cislajtania, a krajiny za Lutavou či Translajtania.

A) Krajiny za Lutavou, Translajtania.

Krajiny za Lutavou menujú sa i krajiny svätoštefanskej koruny, a tie sú:

- 1) kráľovstvo Uhorské; 2) Velkovojevodstvo Sedmohradské; 3) Kráľovstvo Horvátske a Slavónské; 4) Vojanská hranica; 5) Dalmácia a 6) Uhorské pomorie.

Krajiny za Ľutavou zaujímajú plochu 6100 □ míľ s 15 milióny obyvateľov, a hraničia: na severe so Sliezscom a Haličou, na východe s Bukovinou a Romániou; na juhu s Romániou, Srbskom, Bosnou a Čiernou horou, na západe so Štýrskom, Rakúskom a Moravou.

a) Kráľovstvo Uhorské.

(Viď opätovanie v II. oddieli už obsírnejšie!)

b) Sedmohradsko.

(997 □ m. 2 mil. 100.000 obyv.)

(Hranice?) Rieky: Samoš a Maruša. Vrchy: *Bučec*, *Retezát* a *Budislav*.

Sedmohradsko delí sa na tri kraje, a síce: 1) Kraj Maďarov, 2) kraj Sikulov a 3) kraj Sasov (Nemcov).

a) Kraj Maďarov.

Kraj Maďarov má 8 stolíc a jeden okres; pamätnejšie mestá sú: *Koložvár*, hl. mesto Sedmohradska má 20 tisíc obyv. a právnickú akademiú; tu sa narodil slavný kráľ uhorský Matias Korvín. *Belohrad Karlovský*, pevnosť; *Torda* s baňami na soľ; *Abrudbánya* a *Malá Zlatna* baňské mestá; *Déva* stol. mko. *Balásfalva* sídlo récko-kat. arcibiskupa.

b) Kraj Sikulov.

V kraji Sikulov je 5 stolíc; hlavnie mesto: *Maroš-Vášárheľ* s 12.000 obyv.; máva veľké trhy na kone; *Udvarheľ*, sídlo stolice.

c) Kraj Sasov (Nemcov).

Kraj Sasov má 9 stolíc a 2 okresy. Hlavnie mesto: *Sibin* (Szeben, Hermanstadt) najkrajšie mesto v Sedmohradsku, s právnickou akademiou. *Brašov* (Brassó, Kronstadt) najväčšie a najľudnatejšie mesto v Sedmohradsku. *Mediáš* s trhami na lan. *Bystrica* (Bisztricz) má veľký kupecký dom, v ktorom sa trhy na obilie vydržiavajú.

c) Trojjediné Kráľovstvo Horvátsko-Slavonsko-Dalmatské.

(559 □ m. 1 mil. 455.000 obyv.)

(Hranice?) Rieky: *Dráva*, *Sáva* a *Kulpa* v Horvátsko-Slavonsku; *Zrmaňa* a *Krka* v Dalmátsku. Vrchy: v Horvátsku pohorie: *Ivančica*, *Macel* a *Kálnik*; v Slavonsku pohorie *Vedník*; v Dalmátsku *dinárske Alpy*.

Horvátsko delí sa na 3 župy a Slavonsko tiež na 3 župy. Hlavnie mestá v Horvátsku sú: *Záhreb* (Zagráb, Agram) hlavnie mesto krajiny, sídlo stolice, snemu a arcibiskupa, s akademiou a universitou juhoslovenskou: *Karlovec* (Károly város) pevnosť pri Kulpe. *Varaždín* pevnosť a sídlo stolice; *Križ* (Körös) stol. mko s hodbabníctvom.

V Slavonsku: *Osek* (Eszék) mesto a pevnosť na Dunaji: *Požega*, sídlo stolice: *Vukovár*, *Illok* mto., v ktorého kláštorskom kostole leží pochovaný Ján Kapistrán, súdruh hrdinského Jána Huňadyho; *Pakrác*, *Daruvár* a *Diakovár*, sídlo biskupa, mestečká.

Dalmátsko delí sa na 4 kraje. Hlavné mestá: *Zader* (Zara) hlavnie mesto s prístavom; *Šplit* (Spalato) a *Šibenik* s prístavmi; *Dubrovnik* (Ragusa) námorské mesto a pevnosť, má fabriky na hodbabné látky. *Kotor* (Cattaro) námorské mesto a pevnosť.

d) Uhorské pomorie.

Rozsiahlosť uhorského pomoria obnáša 7 □ míľ s 43.000 obyv. — Hlavnie mesto: *Rieka* (Fiume) sl. kr. námorské mesto s námorníckou školou. *Kralevič* (Porto Ré) námorské mesto s prístavom.

e) Vojanská hranica. (609 □ m. 1 mil. 195.000 obyv.)

Rieky: *Sáva*. Vrchy: pohorie *Velebit*.

Vojanská hranica delí sa na horvatskú, sriemsku a banátsku hranicu; této sú zas podelené na pluky.

1. Horvatská hranica.

Senj, (Zengg) sl. kr. mesto pri mori, má gymnasium, námornícku školu a veľké trhy. *Karlopago* sl. kr. mesto pri mori. *Belovár* pestuje hodbabsníctvo, *Ogulin*, *Glina*, mestá.

2. Sriemská hranica.

Karlovia, mesto, sídlo srbského patriarchy. *Petrovaradin* (Pétervárad) pevnosť pri Dunaji, tu zvíťazil Eugen savojský nad Turky r. 1716: *Zemín* (Zimony) pri vtoku Sávy a *Titel* pri vtoku Tisy do Dunaja.

3. Banátska hranica.

Pančova, mesto, pri vtoku Tameša do Dunaja. *Karanšebeš*, mestečko; *Mehádia*, povestné kúpele; *Stará Oršova*, mko. pri Dunaji.

B. Krajiny pred Lutavou, Cislajtania.

1. Arcivojvodstvo *Rakússke*, hornie a dolnie (578 □ m. 2 míl. 600.000 obyv.) (Hranice?) Rieky: Dunaj s prítokami Enža a Morava. Vrchy: Alpy. Obyvatelia Nemci.

Vieden (Bécs) hl. a najväčšie mesto v celej države; sídlo cisára rakússkeho a kráľa uhorského Jeho Vel. Fraňa Jozefa I., má vyššie 700.000 obyv., 30 kostolov, medzi nimi najpamätnejší Sv. Štefanský, universitu, cisársky palác a zbrojárňu. *Hainburg* s fabrikou na doháň. *Viedenské Nové mesto* (Wiener-Neustadt) má vojanskú školu.

2. V hornom *Rakúsku*: *Linec*, hl. mesto, (pokoj lincenský r. 1645). *Štyra* s fabrikou na ocel a železokosy štýrske sú chyrne.

3. Vojvodstvo *Solnohradské* (130 □ m. 200.000 ob.) hl. mesto: *Solnohrad* (Salzburg), *Gaštýn*, dedina, s povestným kúpelom.

4. Vojvodstvo *Štyrské* (400 □ m. 1 mil. 170.000 slovinských a nemeckých obyv.) Rieky: Mura, Dráva a Sáva. — *Hradec* (Gratz) s univerzitou. *Marburk* a *Cilly*.

5. Kráľovstvo *Ilýrske*, (505 □ m. 1 mil. 250.000 oby.) obsahuje vojvodstvo; *Korutánske*, *krajské* a *rakúske* pomorie. Rieky: Dráva, Sáva. Vrchy: Alpy. Obyvatelia dľa národnosti sú: Slovinci, Nemci a Taliani.

V Korutánsku: *Celovec* (Klagenfurt) hl. mesto s fabrikou na ceruzy. — V Krajsku: *Lublana* (Lai-bach) hl. mesto. *Postojna* (Adelsberg) s veľkou jaskyňou. — V rakúskom pomorí: *Gorica* (Görz) a *Terst* (Triest) slob. námorské mesto.

6. *Tyrolsko*, kniežacie grófstvo, (523 □ m. 1 mil. obyv.) Rieka: Inn. Vrchy: Alpy, najvyšší končiar *Orteles* (12.350'). *Innsbruck* hl. mesto, s univerzitou. *Trident*, pamätné pre cirkevní snem r. 1545—1563.

7. Krajiny koruny českej sú: *Česko* (950 □ m. 5 mil. obyv. *Morava* (400 □ m. 2 mil. obyv.) *Sliezske* (94 □ m. 1/2 mil. obyv.)

(Hranice?) — Rieky: v Česku *Labe* a *Vltava*; vrchy. *Krkonoše* a *Krušné hory*; v Morave rieka: *Morava*; vrchy: *Žďárske hory*; v Sliezske rieka: *Odra*. — Obyvatelia Slovania a niečo Nemcov spolu asi 7 1/2 mil.

V Česku: *Praha*, hl. a najkrajšie v celom mocnárstve mesto pri Vltave. Nedelako „Biela hora,“ (bitka r. 1620). *Budějovice*, sídlo biskupa, *Plzeň*, tu sa chýrné pivo varí. *Karlove Vary* (Karlsbad) povestné kúpele. *Liberec* (Reichenberg) s fabrikami na súkno. *Kráľovej Hradec*, kde našich Prusi r. 1866 sbili. *Tábor*, od Husitov vystavené mesto.

V Morave: *Brno* (Brün) hl. mesto, má veľké trhy na vlnu a súkno. *Olomúc*, mesto a pevnosť. *Mikulov* (Nikolsburg, pokoj r. 1722).

V Sliezsku: *Opava* (Troppau) hl. mesto, dorába mnoho plátna a súkna; *Tešín* má stát. gymnasium, dielne na kože a súkna; pivovary.

8. Krajiny koruny poľskej: kráľovstvo *Halič s Vladimírskom a Krakovom* (1422 □ m. 5¹/₂ mil. obyv.) Rieky v Haliči: *Visla*, *Dniester*. V Bukovine: *Prut*, *Seret* a *zlatá Bystrica*.

Obyvatelia: *Poliaci* a *Rusíni* 5¹/₂ mil.

V Haliči: *Lvov* (Lemberg) hl. mesto s universitou. *Krakov* na Visle, staré, slavné poľské mesto. *Vielička* a *Bochnia* s najchýrečnejšími na svete baňami na soľ.

V Bukovine: *Černovica*, hl. mesto.

2. Nemecko, cisárstvo.

(14.000 □ m. 40 mil. obyv.)

(Hranice?) Rieky: *Rýn*, *Labe*, *Odra*.

Vrchy: *nemecké pohorie* a *čierny les*.

Jäzero: *bodenské*. Obyvatelia sú Nemci a Slovania spolu asi 40 milionov.

Cisárstvo nemecké spojilo sa len pred nedávnom v jeden celok pod vodcovstvom pruského kráľa. teraz už cisára nemeckého, a obsahuje 4 kráľovstvá, 7 veľkovojvodství, 5 vojvodství, 8 kniežatství a 3 slobodné mestá.

1. *Prusko*, kráľovstvo: *Berlin* hlavnie a sídelné mesto celého cisárstva, má universitu. *Vratislava* (Breslau) *Magdeburg* pevnosť.

2. *Sasko*, kráľovstvo: *Dražďany* (Dresden) hlav. a sídelné mesto; *Lipsko* (Leipzig) vedie veľké kupectvo s knihami.

3. *Bavorsko*, kráľovstvo: *Mníchov* (München) hl. mesto, sídlo kráľa má bohaté sbierky umelecké. *Augsburg* (augsburské vyznanie evanjelikov r. 1630).

4. *Württemberg*, kráľovstvo: *Stuttgart*, hl. mesto, vedie najväčší obchod na svete s knihami.

5. *Bádensko*, veľko vojvodstvo: hl. mesto *Karlsruhe*; *Kostnica* (Constanz) pri bodenskom jazeru. (Upálenie Husa r. 1415.)

6. Slobodné mestá: *Hamburg*, *Bremen* a *Lübeck*.

7. Následkom krvavej vojny proti Francúzsku r. 1870/1 sú skoro celé *Elsasko*, s hl. mestom *Strassburg* a jedna čiastka *Lotaringie* s pevnosťou *Metz* (Metz spolu asi 275 □ mil s 1½ milionom obyv.) od Francúzska odtrhnuté a Nemecku prítelené.

3. Švajciarsko, republika.

(740 □ m. 3 mil. obyv.)

(Hranice?) Rieky: *Rýn*; jazerá: *ženevské* a *curišské*. Vrchy: *Alpy*, najvyšší z nich končiar *Montblank* a *Monte-Rosa*. Švajciarsko delí sa na 22 kantony. Mestá: *Bern*, hl. mesto, sídlo krajinskej správy, *Curich*, *Ženeva* (Genf) s fabrikami na vreckové hodinky.

4. Italia, kráľovstvo.

(5371 □ m. 25 mil. obyv.)

(Hranice?) Rieky: *Pad (Pó)* a *Tiber*, jazerá: *Komo*, *Garda*, a *lago madžore*. Vrchy: *Alpy* a *Apeniny*. Sopky *Etna* a *Vesuv*.

Hlavnie a sídelné mesto je teraz svetochýrny *Rím*, sídlo krajinskej správy a pápeža, má najväčší na svete kostol sv. Petra, universitu a mnoho kláštorov. *Florencia*, kde dosiaľ kráľ sídli. *Turín*, *Benátky* (Venedig) vystavené na ostrovoch adriatického mora. *Milano*; *Neapol* pri sopke *Vesuv*. *Palermo* hl. mesto v Sicílii.

5. Španielsko, kráľovstvo.

(9200 □ m. 16 mil. obyv.)

(Hranice?) Rieky: *Duero*, *Tajo*, *Ebro*. Vrchy: *Pyreney*. Hlavnie miesto: *Madrid*, sídlo kráľa, má 300.000 obyv., divadlo (potýkanie s býky). *Kadiz*, staré kupecké mesto.

6. Portugalsko, kráľovstvo.
(1786 □ m. 4 $\frac{1}{2}$ mil. obyv.)

(Hranice?) Rieky: *Tajo*. Mestá: *Lissabon* hl. mesto pri mori, ktoré pred vyše sto rokmi zemetrasením sborené bolo.

7. Francúzsko, republika.

(Hranice?) Rieky: *Séna*, *Loar*. Vrchy *Pyreney* a *Alpy*. Mestá: *Paríž*, hl. mesto s 2 mil. obyvateľov, má mnoho krásnych budov (Tylljerie, vládny palác) *Lyon*, je po Paríži najväčšie mesto, *Bordó*, *Marselj* najväčšie námorské mesto.

8. Belgia, kráľovstvo.
535 □ m. 5 mil. obyv.)

(Hranice?) Rieky: *Rýn*. — *Brusel*, hl. a sídelné mesto, tu dorábajú chyrečné čipky. *Antverpen* s 150.000 obyvateľov.

9. Hollandia, kráľovstvo.
(641 □ m. 3 $\frac{1}{2}$ mil. obyv.)

Menuje sa ináč i *Nizozemsko*. (Hranice?) Rieka: *Rýn*. Hlavnie mesto: *Haag*, sídlo kráľa, má nádherné paláce. *Amsterdam* vedie veľký obchod na mori. Tu zomrel slavný A. Komenský r. 1671. K Hollandii patrí i vojvodstvo *Luxemburg*.

10. Britania, kráľovstvo.
(5800 □ m. 30 mil. obyv.)

Britania záleží z *Anglicka*, *Škótska* a *Irska*. (Hranice?) Rieka: *Temža*. — *Londyn* hl. a sídelné mesto, má vyše 3 mil. obyv., mnoho krásnych budov, ako chrám sv. Pavla, palác snemovne a kráľovský hrad, prevodí najväčší obchod na svete. *Liverpol*, má skoro $\frac{1}{2}$ mil. obyv. — *Edinburg*, hl. mesto v Škotsku; *Dublin*, hl. mesto v Irsku.

11. Dánsko, kráľovstvo.(693 □ m. 1 $\frac{1}{2}$ mil. obyv.)

Pozostáva z polostrova *Jütland* a *dánskych ostrovov*. Hlavnie mesto: *Kodaň* (Kopenhagen) na ostrove Seeland. K Dánsku patrí i ostrov *Island* so sopkou Hekla a Geyzír.

12. Švedsko a Norvésko, kráľovstvo.(13,800 □ m. 5 $\frac{1}{2}$ mil. obyv.)

(Hranice?) Pohorie: *Kjöli*. — V Švedsku *Štokholm* hl. mesto, vystavené na ostrovoch; *Upsala*. V Norvegsku: *Christiania* hl. mesto.

13. Rusko, cisárstvo.

(97,000 □ m. 70 mil. obyv.)

(Hranice?) Rieky: *Volga*, najväčšia v Europe, *Don*, *Dnieper*, *Dvina*, *Pečora* a *Ural*; jazerá: *Onega*, *Ladoga* a *Peipus*. Vrchy: *Ural* a *Kaukaz*.

Rusi priznávajú sa k pravoslávnej cirkvi.

Petrohrad, hl. mesto celej državy, sídlo cára, má vyššie $\frac{1}{2}$ mil. obyv., veľké paláce, založené je od Petra Veľkého r. 1703. *Moskva*, druhé hl. mesto, má 400,000 obyv. nádherné chrámy, hrad Kreml, Rusom sväté mesto, (Napoleon I. r. 1812.) *Nižný Novgorod*, má najväčšie trhy v Europe. *Odessa*, pri čiernom mori, vedie veľký obchod. *Varšava*, hl. mesto v Poľsku pri Visle.

14. Turecko, cisárstvo.

(9700 □ m. 13 mil. obyv.)

(Hranice?) Rieky: *Dunaj*. Pohorie: *Balkan*.

Turci priznávajú sa k náboženstvu mahomedánskemu.

Hlavnie mesto *Carihrad* (Konstantinopol) sídlo cisára (sultána) tureckého. *Adrianopol*, *Filipopol*.

Turecku poplatné krajiny sú: kniežatstvo *Srbské* s hl. mestom *Belohrad* a *Kragujevac*; *Romania* (Valachia a Moldava) s hl. mestom *Bukarest* a *Jassy*.

K Turecku patrí i ostrov *Kandia* (Kréta) s hl. mestom *Kandia*.

15. Récko. kráľovstvo.

(947 □ m. 1½ mil. obyv.)

(Hranice?) Hlavnie mesto: *Athény* starobylé mesto, sídlo kráľa. Sem patria i *jonické ostrovy* s hl. mestom *Korfu*.

16. Čiernahora, kniežatstvo.

(60 □ m. 200,000 obyv.)

(Hranice?) Pôda je vrchovatá. Hlavnie mesto: *Cetinje*, sídlo vladyky.

Azia.

(800,000 □ m. 800 mil. obyv.)

(Hranice?) — Morá:

1. *Severnie ľadové more*;
2. *Veľký* či *tichý oceán* s čínskym, japonským a ochotským morom;
3. *indický oceán* s červeným a arabským morom, zálivom bengalským a persským.

Ostrovy:

1. V tichom oceáne: *japonské, Molukky, Born eo, Sumatra, Java a Celebes*.
2. V indickom oceáne: ostrovy *nikobarské a Ceylon*.

Rieky:

1. do severného ľadomora tečú: *Ob, Jenisej a Lena*;
2. do veľkého oceánu: *Amur, Hoangho, Jančekiang*;
3. do indického oceánu: *Ganges, Indus, Bramaputra, Eufrat a Tigris*.

Jäzerá: najväčšie chvalinské (Kaspické) *aralské*, Bajkal. a mrtvé more.

Pohoria: *Ural*, medzi Európou a Aziou; *Kaukaz*, medzi čiernym a chvalinským morom; *Taurus* v Malej Azii; *Antilibanon* v Sýrii, *Himalaya* s najvyššími vrchy *Mont Everest* (27,000') *Kinčinjunga* (26,400') *Dhavalagiri* (26,200'). Obyvateľstvo Azie záleží z 3 plemien: *žltého* (mongolského, najpočetnejšieho), *bieleho* (kaukazského) a *malayského*. Najvzdelanejší je národ japonský a čínsky.

Najvýznamnejšie plodiny Azie sú: *a) z ríše živočíchov*: domáce zvieratá, levi, tigri, slony, ľavy a t. d. *z ríše rastlín*: rozličné zbožie a korenie, palmy, pavlna, káva, cukrová trst, ryža a t. d.; *c) z ríše nerastov*: diamanty a iné drahokamy, zlato, striebro a iné vzácne kovy. *Ponebie* Azie je na juhu horúce, na severe veľmi studené, v strednej Azii mierne.

Državy v Azii.

1. *Aziatské Russko* či *Siberia* s *Kamčatkou*. (300 □ m. 7 mil. obyv.) hlavne mesto: *Tomsk*, *Tobolsk* prevodí veľké kupectvo s kožušinami;

2. *Turan*, (36,000 □ m. 7 mil. obyv.) hl. mesto: *Buchara*, *Khiva*, kde sa najväčšie trhy na otrokov vydržiavajú. *Samarkand*. Prináleží už tiež k Rusku.

3. *Aziatské Turecko* (31,000 □ m. 16 mil. obyv.) hl. mesto: *Bagdad*, (v Mezopotamii), *Smyra* v malej Azii), *Damašk* (v Sýrii) a *Jeruzalem* má 20,000 obyv. (v Palestíne.)

4. *Arabia* (47,000 □ m. 13 mil. obyv.), hl. mesto *Mekka* rodisko Mahomeda, *Medina*, *Mokka* tu sa darí najlepšia arabská káva.

5. *Iran* (42,000 □ m. 24 mil. obyv.) obsahuje samostatné državy: *Persia* s hl. mestom *Teheran* a *Ispahan*; *Beludžistan* s hl. m. *Kelatu*; *Aufganistan* s hl. m. *Kabul*.

6. *Východnia India*, (150,000 □ m. 230 mil. obyv.) je veľmi bohatá krajina, patrí zväčša angličanom, francúzom, hollandčanom, portugalcinom a španielom; delí sa na *predniu* a *zadniu Indiu*.

a) *Prednia India* (120 mil. obyv.) Hlavnie mesto: *Kalkuta* s 2 mil. obyv. *Allahalad*, 250,000 obyv. *Benares*, *Madras* a *Bombay*, veľmi ľudnaté mestá a hl. stanice missionárske.

b) *Zadnia India* (25 mil. obyv.) Západnie kraje patria angličanom: samostatné državy sú: *Birman* a *Siam* s hl. m. *Bankok*, a *Anam* s hl. m. *Hue*.

c) *Indické ostrovy* (25 mil. obyv.): *Veľké Sundajské ostrovy*: *Sumatra*, *Borneo*, *Celebes*, *Java* s hl. m. *Batavia*; *malé Sundajské*: *Molukky* a *Filipiny*.

7. *Čína* najväčšia to država na svete (230,000 □ m. 437 mil. obyv.) pozostáva z čiasok:

a) *Vlastnia Čína* (Kytaj) od domorodých „*Nebeskou ríšou*“ zvaná, je veľmi úrodná zem; (čínsky múr.) Hlav. mesto: *Peking*, má 3 mil. obyv. sídlo cisára; *Nanking* 1 mil. obyv. sídlo najväčšej kytajskej učenosti; *Kanton*, obchodnie mesto.

b) *Mandžura*; hl. m. *Mukden*; c) *Mongolsko* hl. m. *Urga*; d) *Turkestan* hl. m. *Yarkand*; e) *Tibet* hl. m. *Hlasse*; f) *Korea* hl. m. *Hang-jang*.

8. *Japan* (10,000 □ m. 35 mil. obyv.) pozostáva z viac ostrovov; hl. mesto: *Jeddo* (na O. Nipon) s 2 mil. obyv. a *Miako* má mnoho tlačiarň a škôl.

Afrika.

(550,000 □ m. 200 mil. obyv.)

(Hranice?) Morá:

1. Atlantický oceán so stredozemným morom;
2. Indický oceán s červeným morom.

Ostrovny:

1. V atlantickom oceáne: *Azorské*, *Madeira*, *Kanárske* (ostrov Ferro) a sv. *Helena*, kde Napoleon I. zomrel;
2. V indickom mori: *Madagaskar*.

Rieky:

Nil, v Egypte; *Senegal* a *Gambia*, *Niger*.

Pohorie: Atlas na severe, a *Kong* na západe. Najvyšší vrch v Afrike je *Kilimandžaro* (20,000') nedelako rovníka.

Afričania sú pleмена: *čierneho* (negerského, ktoré je najpočetnejšie) *bieleho* a *malajského*, a sú zväčšia pohana a mahomedáni.

Hlavnie plodiny sú a) zo *živočišstva*: levi, hyeny, krokodile, zebry, opice, žirafy a pštrosy; b) z *razstlínstva*: káva, datlové a chlebové palmy, pavlna; c) z *nerastov*: zlato, meď, sol a drahé kamene.

Ponebie Afriky je skoro všade veľmi horúce.

Državy v Afrike.

1. *Egypt* s krajinami *Nubia*, *Kordofan* a *Senár* pod tureckou nadvládou; hl. mesto *Kairo*, má 300, tisíc obyv., je v Afrike najväčšie, sídlo miesto kráľa; *Alexandria*, najväčšie námorské obchodné mesto.

2. *Habeš* (Abysinia) pozostáva z viac menších štátov; obyv. sú murini; hl. mesto *Gondar*.

3. *Tripolis* s hl. mestom *Tripolis*.

4. *Tunis*, má svojho panovníka poplatného sultánovi carihradskému, hl. mesto *Tunis*.

5. *Algir*, náleží Francúzom, hl. mesto *Algir*.

6. *Maroko*, je cisárstvo, hl. mesto *Maroko*, a oaza *Fezzan*.

7. *Sahara*, veľká púšť, obydlená len na niektorých miestach „oazy“ zvaných.

8. *Senegambia* patrí Francúzom s hl. mestom *Sv. Ludvik*, a Angličanom s hl. mestom *Bedförst*.

9. *Hornia* a *dolnia Guinea*, Francúzi, Angličania a Portugalci majú tu svoje osady. Je veľmi úrodná krajina.

10. *Sudan* pozostáva z viac murínskych štátov; väčšie mestá: *Sege* pri jazere *Džad* a *Kuka*.

11. *Kapsko* patrí Angličanom. Domorodé obyvateľstvo tvoria *Hottentoti*; hl. mesto *Kapstadt*, na predhorí *dobrej nádeje*, má hvezdárňu a pekný prístav.

12. Na východnom pobreží bývajú *Kafrovia*, k severu sú krajiny: *Sofala*, *Mosambik* a *Zanzibar*.

13. *Madagaskar* kraľovstvo, hl. mesto *Tananarivo*.

14. Vniutorných krajín v Afrike je veľmi mnoho a mnohé sú nám Euróčanom ešte neznáme.

Amerika.

(770,000 □ m. 80 mil. obýv.)

Ameriku vynašiel Krištof Kolumbus r. 1492 po Kr., meno ale dostala od Amerigo Vespucia.

(Hranice?)

Morá: Ameriku obkľučujú tri oceány: *Severné ľadové more*, *Atlantický oceán*, *Veľký alebo tichý oceán*.

Ostrovy:

Grönland, je najväčší ostrov na zemi, nový *Fundland*, *západnia India* a *Ohniva Zem*.

Rieky:

Lorenc (vodopád *Niagara*), *Missisipi*, *Ohioo*; *Maranon* či *Amazon* najväčšia rieka na zemi; *Orinoko* *Laplata*.

Jazerá: *Hornie jazero*; *Huron*, *Michigan*; *Titikaka* (v juž. Amerike) najväčšie jazero.

Pohorie: *Kordillery*, tiahnu sa od juhu až po sever po západnom pobreží. Najvyššie vrchy sú: *Sorate* (23.000') *Illimani* (22.000') a *Čimborasso* (20.000'). — Sopky: *Lirinea* v južnej Amerike a *Popocatepetl* v Mexiku.

Amerika sa delí na tri čiastky: na *severnú*, *strednú* a *južnú* Ameriku.

Hlavnie plodiny sú: a) z *ríše živočísstva*: láma, byvol, tiger, hadi, opice, črvec (košenil), z ktorého sa červená farba dorába; b) z *rastlínstva*: obilie, dohán, korenie, káva, kukurica, cukrová trst, atď., c) z *ríše nerastov*: diamanty, zlato, srebro, platina, a iné kovy. Ponebie Ameriky je rozdielne; severnia Amerika má ponebie mierne, južnia horúce.

Obyvateľstvo záleží z *Indianov* a *pristehovaných Európanov*.

Državy v severnej Amerike.

1. *Grönlandia*, len od Eskimakov obydlený ostrov; hl. mesto: *Godhar*; náleží Dánsku.

2. *Amerika Anglická* (Kanada, Nový Brunšvik, nové Škótsko, nový Fundland) s hl. mestom *Kvebek* a *Montreal*.

3. *Spojené državy severo-americké* či *Unia* pozostáva z 38 držáv, 9 území a 1. okresu. Hlavnie mesto celej Unie je *Washington* (v Kolumbii), tu zasedá snem, a sídli predseda (pomník Washingtona); *New-York* má vyššie 1 mil. obyv. a je najväčšie mesto v celej Amerike; *Filadelfia* (v Pensylvanii) má vyššie $\frac{1}{2}$ mil. obyv.

Državy v strednej Amerike.

1. *Mexiko*, republika, s bohatým polostrovom *Kalifornia*, hl. mesto *Mexiko*, nedelako sopky *Popocatepetl*; *Vera Kruz*, prístavné mesto.

2. *Republiky stredoamerické*: *Yukatan*, *Guatemala*, *Nicargua*, *Honduras*, *Costa-Rika*, *Panama*; najväčšie mesto je *Guatemala*.

3. *Západnia India* záleží z ostrovov: a) *Veľké Antilly* (Cuba, Jamaika, Haiti, Portoriko, San Salvador, prvý ostrov, ktorý Kolumbus vynašiel); b) *malé Antilly* (Martinik, San Kroa).

Državy v južnej Amerike.

Obsahujú v sebe republiky:

1. *Nová Granada*, hl. mesto *Bogota*.
2. *Venezuela*, hl. mesto *Karakas*.
3. *Ekvador*, hl. mesto *Kito*, nedelako Čimborasso.
4. *Peru* s hl. mestom *Líma*; 5. *Bolivia* s hl. mestom *Čukisaka*; 6. *Čili* s hl. mestom *Saniago*; 7. *La Plata* či *Argentína* je spolok viac štátov, najväčšie m. *Buenos Ayres*; 8. *Urugvaj* hl. mesto *Montevideo*; živi sa obchodom; *Paraguay* má najviac Indiánov, hl. mesto *Asuncion*; 10. *Patagonia* najjužnejšia zanedbaná krajina Ameriky, ktorej obyvatelia sú i vyššie siahv vysokí.

11. *Brazília*, cisárstvo, s hl. mestom *Rio de Žaneiro*, má 300 tisíc obyv., a je najväčšie mesto v južnej Amerike; (brezulka).

12. *Guyana* podelená je na: anglickú, holandskú a francúzsku državu. Vo francúzskej Guyane je mesto *Kayenne*, kam francúzska vláda odsúdzencov posieľa.

Austrália.

(160.000 □ m. 3 mil. obyv.)

Australia leží v tichom oceáne juhovýchodne od Azie a pozostáva z vlastnej pevniny *Australii* či *Novej Holandii* a *Ostrovov* v tichom oceáne medzi Aziou, Afrikou a Amerikou, a této dve čiastky menujú sa i *Polynesiou*.

Rieky: Australia má len jednu veľkú rieku: *Möry*. *Jäzier* má mnoho, najväčšie jäzero je *Torrens*.

Póda Australie je zväčša rovinatá, na ostrovoch vrchovatá; najvyšší vrch je *Koscuisko*; podnebie má mierne.

Obyvateľstvo pozostáva z *domácich* (malajcov, niektorí z nich sú ešte ludožrúti) a *pristehovalcov* evropských, čínskych a amerických.

Hlavnie plodiny a) z *riše živočisstva* sú: klokaň (Känguruh) atď.; b) z *rastlinstva*: palmy, cukrová trst' atď.; (vôbec živočisstvo a rastliny sú veľmi rozdielne od ostatných častok zeme); c) z *nerastov*: mnoho zlata.

Vlastnia Australia patrí Angličanom a je na 8 území podelená. Hlavné mestá sú: *Sidney*, najstaršie mesto, má 70 tisíc obyv., vysoké školy a hvezdáreň; *Melbörn*, najväčšie mesto v Australii.

Väčšie ostrovy sú: *Nová Guiena*, (obyvatelia menujú sa papuas), *Nový Seeland*, *Sandvišské ostrovy* s hl. mestom *Honolulu*; *Nové Hebreidy*, *Marianky*, *Karolíny*, *priateľské ostrovy* atď.

Čo je zemepis?

Zemepis je nauka, ktorá nás učí zem poznávať, a je trojnásobný:

1. *Zemepis mathematický*, vypráva o celej zemi čo o hviezde, o jej podobe, veľkosti a pohybovaní;

2. *Zemepis prírodopisný* či fyzický, vypráva o vlastnostiach prírodných, o suchu, o vode, o vrchoch, o živočíchoch, o rastlinách atď.;

3. *Zemepis občiansky* či politický, vypráva o spoločenskom živote ľudí, o državách, o mestách atď.

Vid' opätovanie III. oddiel, odsek prvý.

O b s a h.

	Strana
Pripomenutie	3
I. Oddiel 1. Domovina. — 2. Výšiny, nížiny a voda. — 3. Obyvatelia a vrchnosť v obci. — 4. Vidiek, kraj, krajina. — 5. Kraj Slovenský	5
II. Oddiel. Otčina, vlast. Rozdelenie Uhorska. A) Okolie pred-dunajské. B) Okolie za dunajské. C) Okolie predtisské. D) Okolie zátisské	11
III. Oddiel. Svetoviet	25
1. Odsek. I. Rozdelenie svetotielies. — 2. O zemi. — 3. Pohybovanie zeme. — 4. Čiary na zemeguli. — 5. O slnci. — 6. O mesiaci. — 7. Povrch zeme. — 8. Ľudsvet	25
2. Odsek. Europa. Državy Europy	30
Azia	40
Afrika	42
Amerika	44
Australia	46
Čo je zemepis?	47

~~~~~

O p r a v a.

Na strane 22. pred odstavcom „Beregsás, mestečko“ atď., má stáť nápis:

10. Beregská stolica (67 □ m. 120.000 obyv.)

MUZ. UČ. 78

Cena 15 kr. r. č.